

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.54:355.018(477)

JEL classification: F620, H4, O520

DOI: rarrpsu2022.27.004

Андрій КАРПЕНКО

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та митної справи
Національний університет «Запорізька політехніка»
E-mail: andreycarpenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5717-4349

Родіон СЕВАСТЬЯНОВ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-9088-4433

Наталія КАРПЕНКО

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та митної справи
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-9301-3649

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ: ДОВОЄННІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПОТОЧНІ ЗМІНИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. З'ясовано, що у сучасному глобалізованому світі неможливо перебувати осторонь зовнішньоекономічних процесів, які суттєво впливають на стан національної економіки. Встановлено що глибина інтеграції зі світовими виробничо-збутовими мережами змінює рівень розвитку підприємницького середовища та структуру економіки. Досліджено міжнародну торговельну діяльність України впродовж 2018–2021 рр. та її поточний стан. Акцентовано, що вітчизняні компанії забезпечують інтеграцію з глобальними ланцюгами створення вартості. Однак значною проблемою досі є низький ступінь переробки експортоорієнтованих товарів. Відповідно дослідження сучасних тенденцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності України є актуальним для подолання сучасних викликів і визначення основних пріоритетів зростання.

Мета. Мета статті – дослідження обсягів і структури експортно-імпортних операцій та процесів зовнішньої торгівлі вітчизняної економіки в межах глобальних ланцюгів вартості (GVC).

Методи дослідження. Використано методи аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення, абстрагування, відображення даних, формально-логічний.

Результати. Дослідження підтверджує позитивну динаміку зовнішньої торгівлі України впродовж 2018–2021 рр. Вітчизняні підприємства експортують переважно товари з низькою доданою вартістю та імпортують товари з високою доданою вартістю. Для розвитку економіки України потрібно забезпечити її успішну інтеграцію зі світовими виробничо-збутовими мережами. Це можливо за умови переходу від експорту сировинних ресурсів до збільшення обсягів і глибини їхньої переробки у національній економіці, подальшого експорту товарів з високою доданою вартістю.

Результати дослідження свідчать, що економічні відносини між Україною та торговельними партнерами сприяють значному зростанню зовнішньої торгівлі в межах

глобальних ланцюгів вартості. Вітчизняні компанії долучаються до розвитку світових інтеграційних процесів переважно в секторах, що споживають продукцію сільського господарства, металургії та ІТ-послуги. Зокрема, сільськогосподарська та промислова продукція, що експортується з України, становить близько 40% від загального обсягу міжнародних продажів.

На фоні повномасштабного воєнного вторгнення росії негативною тенденцією є зменшення зовнішньоекономічного товарообороту України майже на 30% (експорт – на 35%, а імпорт – на 25%). Найбільше скорочення експорту відбулось у металургійній та хімічній промисловості. В експорті збільшилась частка продукції сільського господарства, а в імпорті – пального, обладнання та транспортних засобів.

Висновки. Визначено, що зовнішньоекономічна діяльність визначає ділову активність суб'єктів господарювання, їхню інтеграцію із системою міжнародних економічних зв'язків, створює суттєві передумови для трансформації національної економіки, покращення умов і рівня життя населення. У вітчизняному експорті переважає висока частка проміжних товарів, що використовуються як сировинний матеріал для виробництва інших кінцевих споживчих товарів. З огляду на це, доцільно стимулювати на внутрішньому ринку глибоку переробку сировини, готова продукція з якої може бути конкурентною на зовнішньому ринку. Лише за умов інтеграції України з глобальними та регіональними бізнес-сервісами у контексті глобальних ланцюгів вартості можливо забезпечити позитивні ефекти від зовнішньоекономічної діяльності. Основою успішної інтеграції з глобальними ланцюгами вартості є стимулювання розвитку міжнародної співпраці між підприємствами на глобальних бізнес-платформах, а також локальних інноваційних екосистем, які сприятимуть створенню інноваційних виробництв як за здійснення державного, так і приватного інвестування.

Ключові слова: глобальні (регіональні) ланцюги створення вартості, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішньоторговельне сальдо, зовнішня торгівля, інновації.

Формули: 0, рис.: 3, табл.: 9, бібл.: 12.

Andrii KARPENKO, Rodion SEVAST'YANOV, Natalia KARPENKO

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE: PRE-WAR TRENDS AND CURRENT CHANGES

ABSTRACT

Introduction. In a globalized world, foreign economic processes have a significant impact on the state of the national economy. The level of integration into global value chains changes the level of development of the business environment and the structure of the economy. The publication analyzes Ukraine's international trade activity in 2018-2021 and its current state. Ukrainian companies ensure integration into global value chains. However, the low degree of processing of export-oriented goods remains a significant problem. The study of current trends in Ukraine's foreign economic activity is relevant for overcoming current challenges and identifying key growth priorities.

Purpose. The aim of the article is to study the volume and structure of export-import operations and foreign trade processes of the Ukrainian economy within the framework of global value chains (GVC).

Research methods. The article uses the methods of analysis and synthesis, systematization and generalization, abstraction, data presentation, and formal logic.

Results. The study confirms the positive dynamics of Ukraine's foreign trade in 2018-2021. Ukrainian companies export mainly low value-added goods and import high value-added goods. The development of Ukraine's economy requires successful integration into global supply chains. This is possible if we move from exporting raw materials to increasing the volume and depth of their processing in the national economy, and further exporting high value-added goods.

The study showed that economic relations between Ukraine and its trading partners demonstrate a significant increase in foreign trade within global value chains. Ukrainian companies are involved in the development of global integration processes mainly in sectors that consume agricultural products, metallurgy, and IT-services. Agricultural and industrial products exported from Ukraine account for about 40% of total international sales.

Against the backdrop of Russia's full-scale military invasion, a negative trend is the decline in Ukraine's foreign trade turnover by almost 30% (exports by 35% and imports by 25%). The largest decline in exports occurred in the metallurgical and chemical industries. The share of agricultural products in exports increased, while the share of fuel, equipment, and vehicles in imports increased.

Conclusion. *Foreign economic activity determines the business activity of business entities, their integration into the system of international economic relations, and creates essential preconditions for the transformation of the national economy, improving the living conditions and living standards of the population. Ukrainian exports are dominated by a high share of intermediate goods used as raw materials for the production of other final consumer goods. Therefore, it is advisable to stimulate deep processing of raw materials in the domestic market, the finished products of which can become competitive on the foreign market. With Ukraine's integration into global and regional business services in the context of global value chains, it is possible to ensure positive effects from foreign economic activity. The basis for successful integration into global value chains is to stimulate the development of international cooperation between enterprises on global business platforms, as well as local innovation ecosystems that will facilitate the creation of innovative industries, both through public and private investment.*

Keywords: *global (regional) value chains, foreign economic activity, exports, imports, foreign trade balance, foreign trade, innovations.*

Formulas: 0, fig.: 3, table.: 9, bibl.: 12.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Економічне зростання та розвиток кожної країни суттєво визначаються сформованим рівнем функціонування національної економіки й обсягами та структурою зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює ділову активність суб'єктів господарювання, їхню інтеграцію із системою міжнародних економічних зв'язків, умови і рівень життя населення. Історичний розвиток багатьох країн підтверджує позитивний вплив і вигідність розширення участі кожної з них у міжнародному поділі праці та у різноманітних формах міжнародних зв'язків. Особливо за сучасних умов інтенсивного розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, міжнародного поділу праці, глобалізації світового господарства зовнішньоекономічна діяльність кожної країни є важливою умовою її економічного зростання. Однак суттєві відмінності у ресурсних можливостях і рівнях розвитку економіки й окремих її галузей змушують здійснювати постійний моніторинг впливу зовнішньоекономічної діяльності на національну економіку загалом, і на її сектори та суб'єктів господарювання зокрема. Така інформація дає змогу своєчасно й ефективно здійснювати митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, забезпечує сприятливі умови для адаптації національної економіки до більш гострої міжнародної конкуренції.

У сучасному глобалізованому світі актуальними питаннями для вивчення є економічні аспекти міжнародної торгівлі, особливо в частині обраної європейської інтеграції України. Важливим є дослідження поточної участі українського бізнесу в глобальних ланцюгах створення вартості в процесі його інтеграції з міжнародною економікою, а також заслуговують на увагу чинники, які впливають на їхнє формування.

Глобальні ланцюги створення вартості є потужним драйвером зростання продуктивності, збільшення кількості робочих місць і підвищення рівня життя. Зазначені переваги визнані як пріоритетні та стимулюються у багатьох розвинених економіках світу, на противагу Україні, де тривалий час їх не вдається повноцінно реалізувати. Наявний потенціал українського бізнесу здатний забезпечувати економічне зростання через перехід до виробництва товарів і послуг із більш високою доданою вартістю, впровадження нових технологій і ноу-хау у різних галузях виробництва та надання послуг. Вагомими є також такі можливості з огляду на територіальне розміщення України та її межування з багатьма країнами світу (Україна по суші межує з білоруссю, Угорщиною, Молдовою, Польщею, Румунією, росією, Словаччиною, а також по морю – з Румунією, росією, Болгарією, Грузією та Туреччиною). Однак, як виявилось, не всі партнерства можуть бути стратегічними.

На сьогодні Україна перебуває у стані війни, що підриває її економічний потенціал,

пов'язаний із глобальними ланцюгами вартості. За період з 24 лютого 2022 р. до тепер вітчизняна економіка зазнала великих втрат від російської агресії. Це призвело до суттєвої втрати економічного потенціалу і, як наслідок, зменшення обсягів міжнародної торгівлі. У військовій економіці Україна, хоч і намагається пришвидшити темпи інтеграції з країнами ЄС, забезпечити це вкрай важко. Загалом економічна інтеграція не є лінійною з однозначно позитивним результатом, проте нові вимоги створюють стратегічні переваги для покращення ефективності українського бізнесу. Регіональні та глобальні ланцюги створення вартості є важливими для світової торгівлі, що підвищує увагу до дослідження основних аспектів міжнародних торговельних відносин України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи функціонування глобальних ланцюгів вартості розглянуто в працях Р. Столінджера [1], У. Дадуша та інших учених [2; 3]. Багато науковців зазначають, що інтеграція з глобальними ланцюгами створення вартості є необхідним інструментом для економічного зростання країн, що розвиваються. Зокрема, такі вчені, як А. Агтмаель [4], Т. Геодецькі, [5], М. Хартог та інші [6], вважали перспективним розвиток регіональних бізнес-ланцюгів доданої вартості для країн, що розвиваються. В. Коваль, Г. Дугінець, О. Плеханова, А. Антонов, М. Петрова [7] вивчали проблеми розвитку торгівлі послугами та глобальних ланцюгів вартості. М. Завицькі [8] досліджував бізнес-процеси, центри аутсорсингу, центри спільних послуг, глобальні бізнес-послуги. Різні групи вчених досліджували широкий спектр параметрів управління державою у взаємодії з міжнародним бізнесом у частині формування, функціонування та розвитку глобальних ланцюгів створення доданої вартості. Це такі основні параметри: забезпечення зайнятості, безпека місцевих інвесторів, національна безпека, зовнішня торгівля, фіскальна політика, пріоритетні напрями розвитку, політична стабільність та інші переваги.

Мета та завдання статті. Мета статті – дослідження обсягів і структури експортно-імпорتنних операцій та процесів зовнішньої торгівлі вітчизняної економіки в межах глобальних ланцюгів вартості (GVC).

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах міжнародна торгівля відіграє важливу роль у розвитку економіки кожної країни. Вона дає змогу збільшити свої виробничі та споживчі потужності, підвищити рівень конкуренції, отримувати продукцію, яку потребують споживачі, та продавати надлишки, що не поглинаються внутрішнім ринком [9]. Основною перевагою міжнародної торгівлі для підприємств-виробників експортоорієнтованих товарів і послуг є те, що саме на зовнішньому ринку зростають можливості створення доданої вартості. Складовими міжнародної торгівлі є експорт, який формують товари (послуги), внутрішні ціни на які нижчі за ціни на світовому ринку, та імпорт – товари (послуги), які виробляються за межами країни і ввозяться для покриття внутрішнього попиту [10].

Загальний обсяг зовнішньої торгівлі України впродовж 2015–2021 рр. поступово збільшувався з 75,6 (у 2015 р.) до 140,9 млрд. дол. США (у 2021 р.), за винятком зниження цього показника у 2020 р. (рис. 1). Основним чинником зменшення обсягу зовнішньої торгівлі в 2020 р. була світова пандемія COVID-19. Однак протягом 2021 р. спостерігаємо позитивну динаміку зростання, яка продовжувалась і на початку 2022 р.

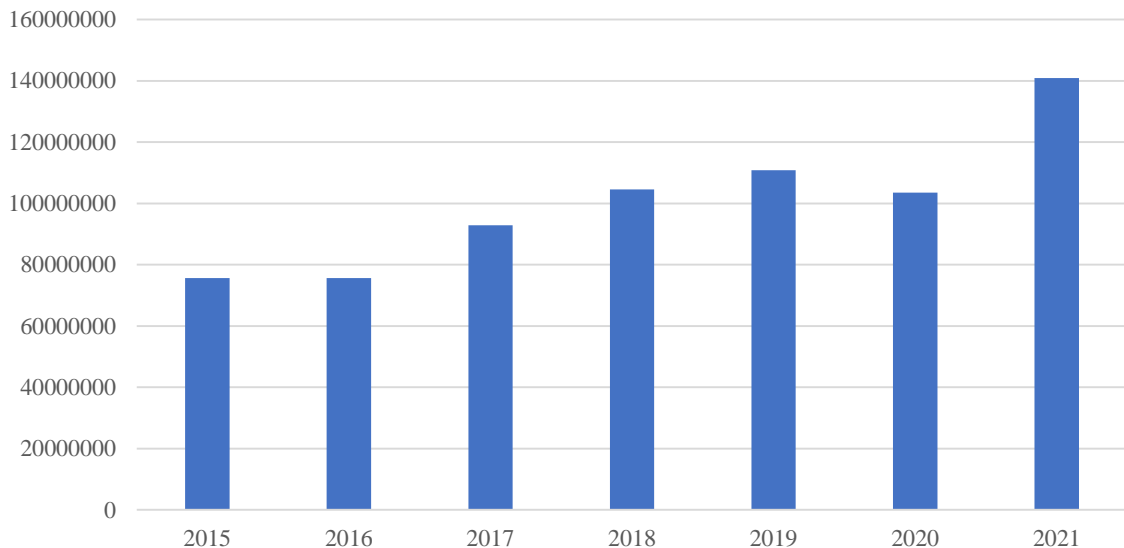

Рис. 1. Загальний обсяг зовнішньої торгівлі України, млн. дол. США

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

Імпорт товарів в Україну перевищує експорт. Упродовж 2015–2021 рр. відбулось зростання імпорту на 35300,4 млн. дол., а експорту – на 29962,2 млн. дол. Стрімке зростання імпорту припало на 2017 р. (на 26,4% порівняно з 2016 р.) та 2021 р. (на 34,0% порівняно з 2020 р.). Найбільший обсяг товарного експорту та імпорту спостерігається у 2021 р., що становить відповідно 68089,3 та 72816,8 млн. дол. США. За досліджуваний період коефіцієнт покриття експортом імпорту зменшився з 1,02 до 0,94, що класично трактується як погіршення ситуації, оскільки не забезпечується повна компенсація витрат валютної виручки обсягом надходжень (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги експорту та імпорту України, тис. дол. США

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт	38127149,7	36361711,2	43264736,0	47334987,0	50054605,8	49191824,5	68089300,0
Імпорт	37516443,0	39249797,2	49607173,9	57187578,0	60800173,1	54336136,7	72816800,0

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11]

Протягом досліджуваного періоду (з 2015 р. по 2021 р.) в Україні спостерігається негативне експортно-імпортне сальдо, найбільше значення якого припало на 2019 р. і становило -10745,6 млн. дол. США. Так, частка імпорту в загальному обсязі експортно-імпортних операцій товарами переважала над обсягом експорту. Позитивне значення сальдо спостерігалось лише в 2015 р., яке становило 610,7 тис. дол. (рис. 2). Загалом позитивне значення сальдо зовнішньоторговельного балансу визначаються як сприятливий впливовий чинник формування попиту на національну валюту. Збільшення обсягу іноземної валюти приводить до підвищення попиту на національну валюту та зростання її обмінного курсу відносно решти валют.

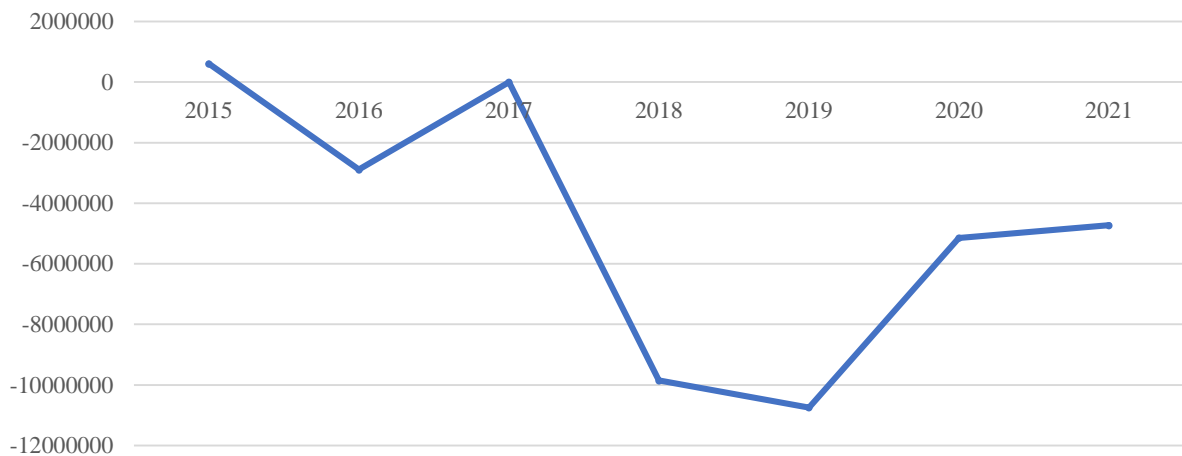

Рис. 2. Сальдо експорту та імпорту України впродовж 2015–2021 рр.

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11]

Загалом можна зробити висновок, що ситуація, пов'язана зі структурою економіки України, яка значною мірою є низькотехнологічною та надмірно ресурсозалежною, визначає обсяги й динаміку зовнішньоекономічної діяльності. Враховуючи, що експорт визначається передумовами формування зовнішньоекономічної діяльності, оскільки залежить від структури виробництва національної економіки, а імпорт переважно ситуативно реагує на ситуацію з короткотерміновим попитом, їх складно збалансувати в умовах соціально-економічних проблем, повільного зростання продуктивності й інноваційності. Відповідно провідними статтями товарного експорту України традиційно є залізна руда, продукти рослинного походження, недорогочінні метали та вироби з них (металургійні напівфабрикати), а найбільший обсяг імпорту припадає на товари і послуги з високою доданою вартістю (автомобілі, мобільні телефони, сільськогосподарську та комп'ютерну техніку тощо).

У 2021 р. Україна посіла 59 місце у світі за обсягом ВВП (2020 р. – 55), 47 – за обсягом експорту (46), 49 – за обсягом імпорту (47), 95 – за розміром ВВП на душу населення (123) і 49 – за Індексом економічного розвитку (42). Отримані результати, що визначають рейтинг України у світовій економіці, вказують на її доволі суттєву роль. Проте економіка України залишається сировинноорієнтованою. Основними параметрами для розвитку України є економічна безпека, міжнародна торгівля та стимулююча фіскальна політика, яка здатна забезпечити наявний людський капітал і сприятлива логістика, невисока вартість робочої сили.

Інтеграція України з європейським співтовариством дала змогу підвищити значення зовнішньоекономічної діяльності для національної економіки. Позитивні ефекти збільшилися через забезпечення доступу до дефіцитних видів ресурсів і товарів народного споживання, придбання новітніх технологій і розвиток перспективних напрямів експортного потенціалу країни, залучення іноземних інвестицій і можливостей модернізації економіки, проте з'явилися й певні застороги – втрата конкурентоспроможності певних галузей і банкрутство низькоефективного бізнесу, важкий перехід на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів, використання України як сировинного придатку та дешевої робочої сили.

Економічні відносини між Україною та ЄС поступово покращуються, оскільки характерною є динаміка зростання обсягів торгівлі впродовж 2018–2021 рр. (табл. 2).

Загалом результати дослідження свідчать, що експорт товарів і послуг з України до країн ЄС у 2018–2021 рр. поступово зростає, за винятком 2020 р. Подібною є тенденція з імпортом товарів та послуг з країн ЄС в Україну. Обсяги експорту та імпорту є здебільшого зівставними з перевищенням імпорту на 2–4 млрд. дол.

Таблиця 2

Показники обсягів торгівлі відносин України з країнами ЄС упродовж 2018–2021 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	$\Delta_{19/18}$	$\Delta_{20/19}$	$\Delta_{21/20}$
Частка країн ЄС в експорті товарів та послуг України, %	40,3	37,7	37,1	39,3	-2,6	-0,6	2,2
Експорт товарів та послуг з України до країн ЄС, млрд. дол.	23,0	24,2	22,1	26,79	1,2	-2,1	4,69
Частка країн ЄС в імпорті товарів та послуг в Україну, %	41,8	42,4	44,3	39,7	0,6	1,9	-4,6
Імпорт товарів і послуг із країн ЄС в Україну, млрд. дол.	26,6	28,7	26,8	28,95	2,1	-1,9	2,15

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11]

Товарний експорт з України в абсолютному вимірі збільшився за досліджуваний період на 20732,2 млн. дол., проте у його структурі коливання становили до 6% (табл. 3).

Таблиця 3

Структура експорту товарів з України впродовж 2018–2021 рр.

Види продукції	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
	млн. дол.				питома вага, %			
Сільськогосподарська продукція та харчова промисловість	18612,8	22144,2	22199,1	27708,9	39,3	44,2	45,1	40,7
Продукція металургійного комплексу	11633,1	10255,7	9030,3	15991,0	24,5	20,5	18,3	23,5
Продукція машинобудування	5475,1	5528,1	5406,3	6107,6	11,5	11,0	11,1	9
Мінеральні продукти	4340	4866,5	5331,9	8414,4	9,1	9,7	10,8	12,4
Продукція хімічної промисловості	2565,8	2652,3	2702,9	3919,8	5,4	5,3	5,5	5,7
Деревина та паперова маса	2043,6	1838,1	1814,6	2005,8	4,3	3,7	3,7	2,9
Різні промислові товари	1449,4	1585,1	1649,3	2869,9	3,4	3,2	3,3	4,2
Легка промисловість	1220,3	1184,7	1078,4	1054,9	2,5	2,4	2,2	1,6
Всього	47340,1	50054,7	49212,8	68072,3	100	100	100	100

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України та Державної Служби статистики України [11, 12]

Приблизно 40% вітчизняного експорту товарів становить сільськогосподарська продукція та 20% – продукція металургійного комплексу. Основними експортними позиціями є кукурудза, олія, залізна руда, пшениця і залізні напівфабрикати, що експортуються переважно до Китаю, Польщі, Росії, Туреччини та Єгипту.

Дослідження географічної структури експорту товарів з України впродовж 2018–2021 рр. дало змогу визначити основні країни-експортери (табл. 4).

Таблиця 4

Частка основних країн-експортерів у 2018–2021 рр., %

Рік	Китай	Польща	росія	Туреччина	Німеччина	Індія	Італія
2018	4,6	6,9	7,7	4,9	4,7	4,6	5,6
2019	7,2	6,6	6,5	5,2	4,8	4,0	4,8
2020	14,4	6,7	5,5	5,0	4,2	4,0	3,9
2021	11,7	7,6	5,0	6,0	4,2	3,7	5,0
$\Delta_{19/18}$	+2,6	-0,3	-1,2	+0,3	+0,1	-0,6	-0,8
$\Delta_{20/19}$	+7,2	+0,1	-1,0	-0,2	-0,6	0	-0,9
$\Delta_{21/20}$	-2,7	+0,9	-0,5	+1,0	0	-0,3	+1,1

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Державної Служби статистики України [12]

Визначено також тенденції до поступової диверсифікації вітчизняного експорту через зміну орієнтації України на ринки пострадянських країн. Найбільшим споживачем вітчизняної продукції та послуг переважно є Китай, а також Польща та Туреччина. Основу експорту з України до Китаю становлять руди, зерно, жири, нафта, техніка, харчові відходи сільського господарства. За аналізований період темпи експорту в цю країну з України зросли вдвічі.

Найбільший обсяг експорту послуг припадає на транспортні (послуги повітряного та морського транспорту) та ІТ-послуги (табл. 5). Серед послуг важливою є саме ІТ-галузь, яка щоразу зростає. Це перетворює її на один із флагманів вітчизняної економіки та певною мірою позитивно впливає на репутацію країни.

Таблиця 5

Структура експорту послуг з України впродовж 2018–2021 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
	млн. дол.				питома вага, %			
Транспортні послуги	5823,8	9109,9	4880,3	4657,54	49,74	58,80	44,11	36,42
Послуги з обробки матеріальних ресурсів	2084,3	1640,2	1346,1	1538,3	17,80	10,59	12,17	12,0
ІТ-послуги	2044,2	2575,9	2910,5	4031,9	17,46	16,62	26,31	31,6
Бізнес-послуги	1012,2	1278,2	1192,7	1793,94	8,65	8,25	10,78	14,0
Туристичні послуги	286,6	335,0	260,2	343,48	2,45	2,16	2,35	2,7
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	241,5	270,1	233,9	302,9	2,06	1,74	2,11	2,37
Інші послуги	215,7	285,0	239,8	117,52	1,84	1,84	2,17	0,91
Разом	11708,3	15494,3	11063,5	12785,58	100	100	100	100

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

Загалом саме транспортні послуги, ІТ-послуги та нафтопереробка становлять найбільшу частку експорту в глобальних ланцюгах створення вартості. Понад 70% вітчизняного експорту ІТ-послуг – це послуги з розробки програмного забезпечення на аутсорсингу. Українські розробники інтегровані екосистемам та ланцюгам інших країн. Великі компанії, такі як «Luxoft», «Softserve», «Eleks», «Global Logic», «Infopulse» та інші, створюють програмні продукти для світових брендів. Основою успішної інтеграції промисловості з глобальною економікою є інноваційні екосистеми. На таких екосистемах можуть базуватися розвинені галузеві та регіональні кластери [3].

У структурі імпорту в Україну співвідношення між товарами та послугами має суттєві розбіжності (табл. 6).

Таблиця 6

Структура імпорту товарів та послуг України впродовж 2018–2021 рр., %

Показник	2018	2019	2020	2021	$\Delta_{19/18}$	$\Delta_{20/19}$	$\Delta_{21/20}$
Товари	90,8	89,8	91,2	90	-1,0	1,4	-1,2
Послуги	9,2	10,2	8,8	10	1,0	-1,4	+1,2

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

За 2018–2021 рр. співвідношення імпортованих товарів до послуг становить приблизно 90% до 10%. Основними складовими в імпорті товарів є автомобілі, обладнання, машини, пальне, добрива, нафтопродукти та хімічні продукти.

Результати дослідження діяльності основних країн-імпортерів товарів в Україну впродовж 2018–2021 рр. свідчать, що лідером є Китай, а серед країн ЄС найбільші обсяги імпорту зафіксовані з Німеччини та Польщі (табл. 7).

Частка основних країн-імпортерів товарів в Україну в 2018–2021 рр., %

Роки	Китай	Німеччина	росія	Польща	США	білорусь	Туреччина
2018	13,3	10,5	14,1	6,4	5,2	6,6	3,0
2019	15,1	9,8	11,5	6,8	5,4	6,2	3,9
2020	15,3	9,8	8,4	7,6	5,6	5,3	4,5
2021	15,1	8,6	8,4	6,8	4,6	6,6	4,5
$\Delta_{19/18}$	+1,8	-0,7	-2,6	+0,4	+0,2	-0,4	+0,9
$\Delta_{20/19}$	+0,2	0	+3,1	+0,8	+0,2	-0,9	+0,6
$\Delta_{21/20}$	-0,2	-1,2	0	-0,8	-1,0	+1,3	0

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

За 2018–2021 рр. найбільшу частку у структурі імпорту становить продукція машинобудування, мінеральні продукти та продукція хімічної промисловості. Україна посідає 4 місце у світі за кількістю сертифікованих IT-спеціалістів після США, Індії та росії (табл. 8).

Структура імпорту товарів України впродовж 2018–2021 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
	млн. дол. США				питома вага, %			
Продукція машинобудування	17445,3	20555,1	18560,1	23298,2	30,53	33,80	34,31	32,0
Мінеральні продукти	14169,3	12984,6	8402,7	16132,3	24,79	21,35	15,53	22,15
Продукція хімічної промисловості	10603,0	11048,0	10740,5	14559,7	18,55	18,17	19,85	20,0
Сільськогосподарська продукція та харчова промисловість	5051,7	5736,0	6495,4	7746,9	8,84	9,43	12,0	10,6
Продукція металургійного комплексу	3575,1	3650,7	3127,7	4372,5	6,25	6,0	5,78	6,0
Легка промисловість	2660,9	3132,5	2967,6	3538	4,65	5,15	5,48	4,85
Різні промислові товари	2246,9	2382,8	2382,7	1641	3,93	3,91	4,40	2,25
Деревина та паперова маса	1388,8	1310,4	1414,5	1554,5	2,43	2,15	2,61	2,15
Разом	57141	60800,1	54091,2	72843,1	100	100	100	100

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

Найбільший обсяг послуг, які імпортує Україна, становлять транспортні, бізнес-послуги, туристичні та фінансові. За 2018–2021 рр. зросла частка імпорту туристичних, державних і фінансових послуг та незначно IT-послуг (табл. 9).

Дослідження дало змогу визначити тенденцію до перевищення темпів зростання імпорту товарів над темпами зростання експорту в Україні. В 2018–2021 рр. найбільшими обсягами експортних операцій з України були до таких країн ЄС: Польща, Італія та Німеччина.

За період повномасштабного вторгнення росії з 24 лютого 2022 р. воєнні дії спричинили в Україні значні людські та матеріальні втрати. Внаслідок запровадження воєнного стану переведено значну частину виробничих процесів у військову площину, що відобразилось на економіці країни.

Воєнні дії суттєво вплинули на організацію процесів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки тимчасово припинила роботу значна кількість митних пунктів пропуску через державний кордон. Відбулась суттєва переорієнтація транспортних маршрутів експорту від морських портів до відносно безпечних портів на Дунаї та використання автомобільних і залізничних магістралей. Обсяг і структура експортно-імпортних операцій значно змінилися, що вплинуло на географію експорту (рис. 3).

Структура імпорту послуг в Україну впродовж 2018–2021 рр.

Показник	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
	млн. дол. США				питома вага, %			
Транспортні послуги	1380,1	1559,1	1013,6	1777,63	23,77	22,46	19,46	22,28
Роялті та послуги з використанням інтелектуальної цінності	472,8	559,7	527,1	625,81	8,14	8,06	10,12	7,85
ІТ послуги	462,6	531,3	553,0	713,29	7,97	7,65	10,62	8,94
Бізнес-послуги	1227,1	1359,1	973,0	1143,11	21,13	19,58	18,68	14,33
Туристичні послуги	979,4	1299,3	697,4	1620,57	16,88	18,71	13,38	20,31
Державні послуги	589,9	912,0	737,5	1098,1	10,16	13,14	14,16	13,76
Інші послуги	227,9	226,1	237,0	154,07	3,92	3,26	4,55	1,93
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	466,4	495,4	470,6	843,87	8,03	7,14	9,03	10,6
Разом	5806,2	6942	5209,2	7976,45	100	100	100	100

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

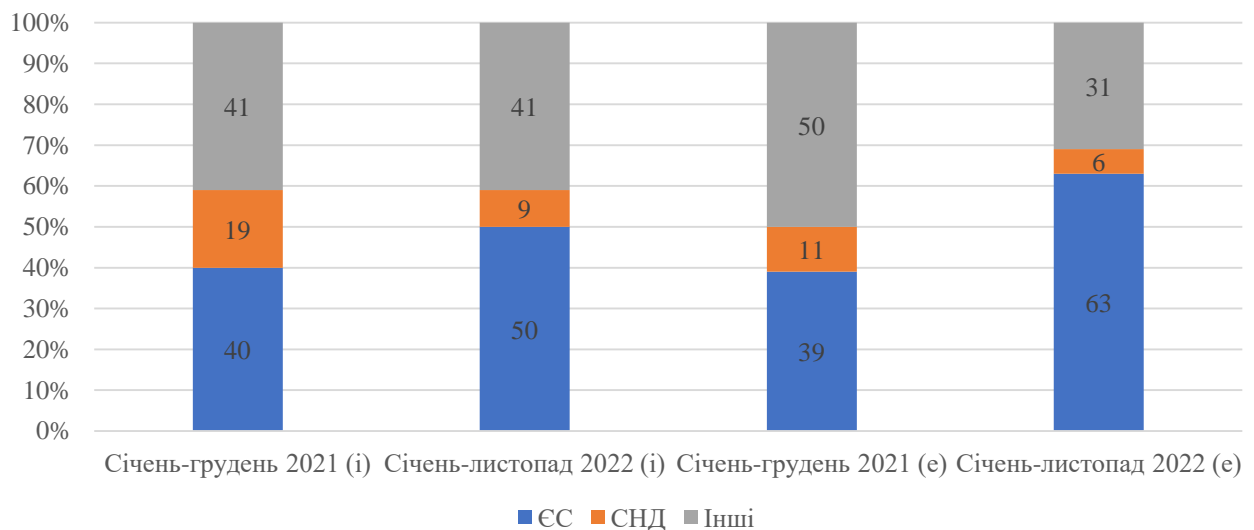

Рис. 3. Зміна географічної структури зовнішньої торгівлі України впродовж 2021–2022 рр.

Примітка. Сформовано авторами на основі інформації Міністерства економіки України [11].

Рада Європейського Союзу (ЄС), щоб підтримати Україну, з червня 2022 р. повністю скасувала всі мита і квоти на її вітчизняні товари на рік. Це дало змогу зменшити негативні впливи на економіку України, зокрема стабілізувати рівень зовнішньоекономічної діяльності, оскільки ЄС є одним із найбільших торговельних партнерів України. Частка експорту вітчизняних товарів в ЄС у 2021 р. становила 40%, а за 11 місяців 2022 р. – 63%. Проте загальні обсяги зовнішньоекономічної діяльності суттєво зменшилися: експорт товарів за 11 місяців 2022 р. становив 66,4% порівняно із 2021 р., а імпорт – 75,8%. Зменшення частки експорту було характерним також для ІТ-послуг – на 11,5%, а найбільше – у металургійній і хімічній промисловості. В експорті збільшилась частка продукції сільського господарства, а в імпорті – пального, обладнання та транспортних засобів.

Україна є вагомим гравцем на світовому ринку, що розвивається. Зокрема, сільськогосподарська та промислова продукція, що експортується з України, становить близько 40% від загального обсягу міжнародних продажів. Розташування, людський капітал, економічна конкурентоспроможність і наявність угод про вільну торгівлю з багатьма глобальними ринками можуть забезпечити швидке зростання та високу віддачу від інвестицій у такі основні сектори, як

інформаційні технології, сільське господарство, енергетика, виробництво та інфраструктура. Поточна участь у глобальних ланцюгах доданої вартості (GVC) дає змогу підвищувати конкурентоспроможність. На базі вітчизняних компаній працюють міжнародні ланцюги створення вартості.

Для подальшого формування стійких зв'язків України на світовому ринку основою стратегії інтеграції вітчизняних підприємств із глобальними ланцюгами вартості мають бути такі складові:

- фіскальні преференції для вітчизняних виробників, розумні умови для збору коштів на проекти, створення технопарків і фрізон (freezone);
- сприяння укладенню угоди України з ЄС про оцінку відповідності та приймання промислових товарів (АСАА – Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products);
- стимулювання інвесторів купувати продукцію вітчизняних компаній;
- розвиток інноваційних екосистем індустріального хай-тека, які будуть базою для створення галузевих і регіональних кластерів з глибокою спеціалізацією на принципах інтеграції та розумної спеціалізації;
- інтеграція з регіональними ланцюгами вартості;
- інтеграція з єдиним цифровим ринком ЄС;
- співпраця щодо Європейського зеленого курсу (розвиток циркулярної економіки, перспективи виробництва водню для країн ЄС).

Для розширення співпраці між Україною та ЄС у межах глобальних і регіональних ланцюгів створення вартості пропонується поглибити спільну діяльність за такими проектами, як АСАА (Оцінка та прийняття промислової продукції), «митний безвіз», інтеграція з Єдиним цифровим ринком, Європейська зелена угода. Реалізація вищезазначених угод дасть змогу розвинути потенціал виробничо-торговельних відносин України з країнами ЄС.

Висновки. На основі дослідження зовнішньоекономічної діяльності України впродовж 2018–2021 рр. можна зробити висновок про її позитивну динаміку зростання, однак у 2022 р. у наслідок воєнних дій відбулось суттєве зменшення обсягів зовнішньої торгівлі – майже на 30% (експорт – на 35%, імпорт – на 25%). Значна частка експортної продукції України орієнтована на ЄС (у 2022 р. вона становила понад 60%). Основними експортними галузями є сільське господарство, металургія та ІТ-галузь, а товарами – пшениця, насіння соняшнику, залізні руди, концентрати та напівфабрикати із заліза або нелегованої сталі, ІТ-послуги. Найбільшу частку у структурі імпорту становлять продукція машинобудування, мінеральні продукти і продукція хімічної промисловості, а серед послуг – транспортні, бізнес-послуги, туристичні та фінансові. Зовнішньоторговельний баланс України з 2016 р. характеризується негативним експортно-імпортним сальдо. Така ситуація частково пов'язана зі станом національної економіки, коли вітчизняні підприємства експортують переважно товари з низькою доданою вартістю та імпортують товари з високою доданою вартістю.

Зовнішньоекономічна діяльність визначає ділову активність суб'єктів господарювання, зумовлює їхню інтеграцію зі системою міжнародних економічних зв'язків, створює суттєві передумови для трансформації національної економіки, покращення умов і рівня життя населення. Для розвитку економіки України потрібна успішна інтеграція зі світовими виробничо-збутовими мережами на умовах переходу від експорту сировинних ресурсів до збільшення обсягів і глибини їхньої переробки у національній економіці, подальшого експорту товарів із високою доданою вартістю. В останні роки відбулася географічна переорієнтація вітчизняної промисловості на глобальні виробничі мережі. Це є підсумком скорочення кооперації з росією майже вдвічі та збільшення експорту переважно проміжної промислової продукції до європейських країн.

Участь у глобальних ланцюгах доданої вартості (GVC) і міжнародній фрагментації виробництва забезпечує можливість збільшення у національних економіках обсягів виробництва, кількості робочих місць та економічного зростання. Стимулювання на внутрішньому ринку глибокої переробки сировини з використанням інноваційних технологій, розвиток локальних інноваційних екосистем, які сприятимуть створенню інноваційних виробництв, забезпечуватимуть поступове розширення доступу до глобальних ланцюгів доданої вартості (GVC). Для отримання

вигоди від участі в ланцюгу створення вартості Україна має запровадити оптимальні торговельну та інвестиційну політики, забезпечити реалізацію таких пріоритетів, як нові напрями розвитку в технологічному лідерстві, безпеці, здоров'ї, екології, енергетиці.

Література

1. Stöllinger R., Hanzl-Weiss D., Leitner S. M., Stehrer, R. Global and Regional Value Chains: How Important, how Different? Vienna Institute for International Economic Studies. 2018. *wiiw.ac.at*. URL: <https://wiiw.ac.at/global-and-regio-nal-value-chainshow-important-how-different--dlp-4522.pdf>.
2. Dadush U. The future of global value chains and the role of the WTO, WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2022-11, World Trade Organization (WTO), Geneva. 2022.
3. Karpenko A., Sevast`yanov R. On the problem of integration of Ukrainian clusters in global value chains. International scientific-practical conference. Priority directions of modernization: Socio-cultural and economic-environmental aspects. Azerbaijan State Oil and Industry University, 6 May 2022, Baku, 42–51.
4. Agtmael A. The Emerging Markets Century: How A New Breed of World-Class Companies is Overtaking the World, Free Press. 2007.
5. Geodecki T. The development of European business services value chains; The perspective of emerging economies, [in:] Outsourcing in European Emerging Economies. Territorial Embeddedness and Global Business Services, ed. by Ł. Mamica, Routledge, London. 2021.
6. Hartog M., Lopez-Cordova J. E., Neffke F. [Assessing Ukraine's Role in European Value Chains: A Gravity Equation-cum-Economic Complexity Analysis Approach](https://growthlab.cid.harvard.edu/files/growthlab/files/2020-10-cid-fellows-wp-129-ukraine-role.pdf). CID Research Fellow and Graduate Student Working Paper, No. 129, October, 2020. Center for International Development at Harvard University. growthlab.cid.harvard.edu. Retrieved from <https://growthlab.cid.harvard.edu/files/growthlab/files/2020-10-cid-fellows-wp-129-ukraine-role.pdf>.
7. Koval V., Duginets G., Plekhanova O., Antonov A., Petrova M. On the supranational and national level of global value chain management entrepreneurship and sustainability issues. 2019. URL: <http://surl.li/jqrov>.
8. Zawicki M. The degree of embeddedness of the business process outsourcing sector in the Visegrád Group in the context of its current development trends and case study findings [in:] Outsourcing in European Emerging Economies. Territorial Embeddedness and Global Business Services, ed. by Ł. Mamica, Routledge, London. 2021. p. 142–151.
9. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Припула Н. В. Міжнародна торгівля. Київ. Катівце-Краков: Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
10. Рахман М. С., Сіладі К. Б. Характеристика та аналіз сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності України. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/32.pdf
11. Ofitsyiniy sait Ministerstva ekonomiki [Official web portal of Ministry of Economy of Ukraine, (online) <https://www.me.gov.ua>. URL: <https://www.me.gov.ua>.
12. Ofitsyiniy sait Derzhvnoi sluzhby statistiki Ukrainy [Official site of State statistic service of Ukraine] <http://www.ukrstat.gov.ua>. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Stöllinger, R.; Hanzl-Weiss, D.; Leitner, S. M.; Stehrer, R. (2018). Global and Regional Value Chains: How Important, how Different? Vienna Institute for International Economic Studies. *wiiw.ac.at*. Retrieved from <https://wiiw.ac.at/global-and-regio-nal-value-chainshow-important-how-different--dlp-4522.pdf> [in English].
2. Dadush, Uri (2022): The future of global value chains and the role of the WTO, WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2022-11, World Trade Organization (WTO), Geneva
3. Karpenko A., Sevast`yanov R. (2022). On the problem of integration of Ukrainian clusters in global value chains. International scientific-practical conference. Priority directions of modernization:

Socio-cultural and economic-environmental aspects. Azerbaijan State Oil and Industry University, 6 May 2022, Baku, 42–51.

4. Agtmael A., (2007), *The Emerging Markets Century: How A New Breed of World-Class Companies is Overtaking the World*, Free Press. [in English].

5. Geodecki T. (2021), *The development of European business services value chains; The perspective of emerging economies*, [in:] *Outsourcing in European Emerging Economies. Territorial Embeddedness and Global Business Services*, ed. by Ł. Mamica, Routledge, London. [in English].

6. Hartog M., Lopez-Cordova J.E., Neffke, F. (2020) [Assessing Ukraine's Role in European Value Chains: A Gravity Equation-cum-Economic Complexity Analysis Approach](#). CID Research Fellow and Graduate Student Working Paper, No. 129, October, 2020. Center for International Development at Harvard University. growthlab.cid.harvard.edu. Retrieved from <http://surl.li/khyxh> [in English].

7. Koval V., Duginets G., Plekhanova O., Antonov A., Petrova M. (2019), “On the supranational and national level of global value chain management entrepreneurship and sustainability issues”, Volume 6, Number 4 (June), p. 1922–1937. jssidoi.org Retrieved from <http://surl.li/jqrov>. [in English].

8. Zawicki M. (2021), *The degree of embeddedness of the business process outsourcing sector in the Visegrád Group in the context of its current development trends and case study findings* [in:] *Outsourcing in European Emerging Economies. Territorial Embeddedness and Global Business Services*, ed. by Ł. Mamica, Routledge, London. p. 142–151 [in English].

9. Kozak Yu. H., Lohvinova N. S., Prytula N. V. (2015) *Mizhnarodna torhivlia*. [International trade]. Kiyv, Katowice-Cracow, 272. [in Ukrainian].

10. Rakhman M. S., Siladi K. B. (2018) *Kharakterystyka ta analiz suchasnoho stanu zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy* [Characterization and analysis of the current state of foreign economic activity of Ukraine] *Efektivna ekonomika*, № 11. <http://www.economy.nayka.com.ua> Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/32.pdf [in Ukrainian].

11. Ofitsyiniy sait Ministerstva ekonomiki [Official web portal of Ministry of Economy of Ukraine, (online) <https://www.me.gov.ua>. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/> [in Ukrainian].

12. Ofitsyiniy sait Derzhvnoi sluzhby statistiki Ukrainy [Official site of State statistic service of Ukraine] <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Статтю отримано 18 жовтня 2022 року

Article received October 25, 2022